

zegetyczne (ss. 127-164), liturgiczne i kultowe (ss. 165-214), dydaktyczne (ss. 215-236), parabiblijne (ss. 237-254), kalendarzowe (ss. 255-265) i apokryficzne (ss. 267-336). Ostatni dział obejmują teksty dokumentarne, znalezione zarówno w czwartej grocie z Qumran jak i w innych miejscach na Pustyni Judzkiej (ss. 337-348). Dołącza też do nich słusznie „Zwój Miedziany” z groty trzeciej (3Q15), będący przedmiotem jego wcześniejszej rozprawy doktorskiej. Całość tomu zamyka niezwykle użyteczny indeks tematyczny do wszystkich tekstów (ss. 355-436), obszerna bibliografia (ss. 439-483) oraz praktyczny Wykaz Tekstów i Komentarzy, ułożony według skrótów używanych w literaturze fachowej (ss. 487-498). Dzięki temu wykazowi, czytelnik z łatwością może zidentyfikować dokument cytowany w piśmiennictwie naukowym za pomocą sigli wprowadzonych przez Milika i powszechnie przyjętych. Wykaz ten pełni jednocześnie rolę spisu treści zarówno tomu 5 (Rękopisy znad Morza Martwego) jak i tomu 7 (Komentarze). Bez przesady można stwierdzić, że oba tomy opracowane przez Muchowskiego stanowią klucz do zrozumienia dokumentów z Pustyni Judzkiej.

Wszystkie tomy prezentowanej serii, na ogół niedostępne w księgarniach, można nabywać wprost u Wydawcy: The Enigma Press, skr. pocztowa 22, ul. Wadowicka 12, 30-420 Kraków.

Częstochowa

KS. ANTONI TRONINA

Piotr MUCHOWSKI, *Hebrajski qumrański jako język mówiony*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria *Językoznawstwo* nr 23, Poznań 2001, 228 stron

Prezentowana książka jest rozprawą habilitacyjną, pozornie dość odległą od zainteresowań przeciętnego bibliisty. W rzeczywistości jej lektura może okazać się bardzo przydatna dla poszerzenia wiedzy o tzw. literaturze międzytestamentalnej, stanowiącej pomost pomiędzy zbiorem ksiąg Starego i Nowego Testamentu. Jak wiadomo, P. Muchowski jest autorem dwu prac w prezentowanej wyżej serii „Biblioteka Zwójów”. Przygotował mianowicie pełny przekład hebrajskich i aramejskich tekstów znad Morza Martwego, a także filologiczny komentarz do tych tekstów. Ponadto jego rozprawa doktorska sprzed kilku lat dotyczyła języka najbardziej zagadkowego spośród tych dokumentów, a mianowicie tzw. „Zwoju Miedzianego”.

Jest więc Muchowski doskonale przygotowany do podjęcia problemu postawionego w tytule rozprawy: czy język hebrajski używany w Qumran był jakimś odrębnym dialektem. Odpowiedź na to pytanie poprzedzona została dokładnymi analizami świadectw archeologicznych. Najciekawszy dla biblisty jest niewątpliwie rozdział I, podejmujący kwestię, czy Qumran stanowiło odrębny obszar językowy (ss. 13-34). Zarówno dane archeologii jak i świadectwa starożytnych pisarzy udzielają w tym względzie negatywnej odpowiedzi. Kolejne rozdziały (II-VI) rozprawy badają tę samą kwestię w oparciu o świadectwa tekstów znalezionych w grotach qumrańskich i w dalszej okolicy. Zakończenie rozprawy potwierdza opinię wyrażoną przez badaczy wcześniejszych (Kutscher, Milik). Specyficzny system ortografii qumrańskiej, na który zwraca uwagę zwł. E. Tov, nie dowodzi odrębności dialektalnej członków miejscowej wspólnoty. Raczej należy go wiązać z „wymową recytacyjną tekstów świętych i liturgicznych” (Milik). Aby dojść do tego wniosku, musiał Muchowski dokonać wnikliwych analiz filologicznych wielu utworów autorstwa gminy qumrańskiej. Dzięki jego pracy nawet mało przygotowany czytelnik może znacznie poszerzyć swoją znajomość nie tylko języka, ale i teologii qumrańskiej wspólnoty religijnej. Dla zainteresowanych dużą wartość ma także dołączona na końcu bibliografia (ss. 206-227), do której autor odwoływał się w swych wywodach.

Częstochowa

KS. ANTONI TRONINA

Ks. Bogdan Wiktor MATYSIAK, *Zarys geografii i prehistorii starożytnego Bliskiego Wschodu*, Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „HOSIANUM”, Olsztyn 1999

Zarys geografii Bliskiego Wschodu, na którym powstały pierwsze wielkie cywilizacje jest wstępem do charakterystyki takich kultur jak: mezopotamskie, syropalestyńskie, egipskie i starożytnej Anatoli. Gdzie leży kraina „żyznego półksiężyca”? O tym można się dowiedzieć z książki B. W. Matysiaka. Fascynujący rozwój kultur poprzez wieki rozpoczęty w pradziejach jawi się tajemniczo i tchnie niezwykłością. Ośrodki cywilizacyjne pradziejów głęboko wpłynęły na historię ludzkości, nie zamykając się w swojej skorupie doczesności, ale promieniowały poza swe środowisko geograficzne, sprawiając, iż